

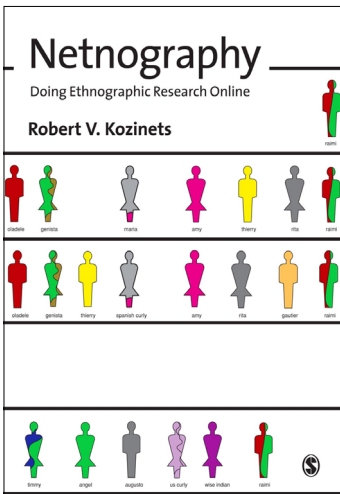
Netnography: ระเบียบวิธีวิจัยเพื่อแสวงหา ความจริงในชุมชนและวัฒนธรรมออนไลน์ แห่งยุคโพสต์โมเดิร์น

ภีรกาญจน์ ไคนุ่นนา
นศ.ม. (นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต), ผู้ช่วยศาสตราจารย์,
คณะวิทยาการสื่อสาร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
E-mail: phirakan.k@psu.ac.th

1

Robert V. Kozinets. (2010).
**Netnography: Doing Ethnographic
Research Online.** C&M Digitals:
India 221 p.

ปีที่ 22
ฉบับที่ 2
พ.ศ.
-
ส.ศ.
2559



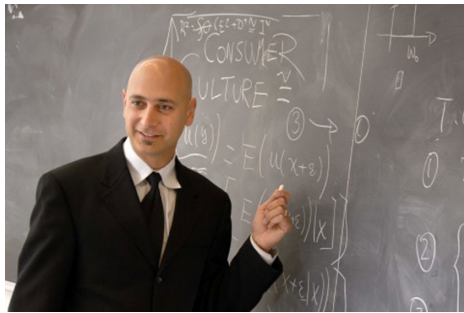
การแสวงหาความจริงในยุค
โพสต์โมเดิร์น (Postmodern Age)
ที่เริ่มก่อกำเนิดขึ้นมาตั้งแต่ช่วง
ทศวรรษที่ 1940 เป็นยุคสมัยแห่ง
การทำลายกระบวนทัศน์การ
แสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์
และสังคมศาสตร์ที่ยึดถือกันเป็น
ประเพณีมานานในยุคสมัยใหม่
(Modern age) ซึ่งเชื่อในเหตุและ
ผลอันเป็นความจริงหนึ่งเดียวที่
เป็นสากล สิ่งต่าง ๆ ในโลกสามารถ

พิสูจน์ได้ด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ (Empirical data) บ้างก็เรียกกลุ่มคนที่เชื่อตามแนวทางเหล่านี้ว่าพวกปฏิฐานนิยม (Positivist) แต่แนวทางการแสวงหาความจริงในยุคโพสโตโมเดิร์นกลับเปลี่ยนความเชื่อที่เคยยึดถือกันมา ไม่พ้นแม้กระทั่งเรื่องศาสนาที่พบว่า ในยุคโพสโตโมเดิร์นนั้น ศาสนายังถูกกะเกณฑ์ให้เป็นความจริงของแต่ละบุคคลมากกว่าที่จะเป็นความจริงสูงสุดที่เป็นสากล ศาสนิกชนต่างเลือกหยิบและผสมความเชื่อความศรัทธาจากหลากหลายแนวทางมาปรับใช้ในชีวิตตนเอง แม้กระทั่งการรวมตัวทำพิธีกรรมทางศาสนาก็เปลี่ยนไป โดยไม่จำเป็นต้องมาพบหน้าคำตากันเช่นเคยเป็นมา (คิลป์ชัย เชาว์เจริญรัตน์, 2558)

ผู้คนและสังคมในยุคโพสโตโมเดิร์นก็เปลี่ยนหน้าค่าตาไปไม่น้อย โดยมีเทคโนโลยีการสื่อสารเป็นปัจจัยเร่งเร้าการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่และเวลา ซึ่งฝังเข้าไปในมโนสำนึกของสมาชิกในสังคม ยุคหนึ่งผู้คนมองว่าความไกลห่างของโลกถูกกระชับให้กลายเป็นหมู่บ้านโลก (Global village) ซึ่งเกิดขึ้นในยุคที่เทคโนโลยีโทรคมนาคมช่วยเชื่อมโยงความรู้สึกของพลเมืองโลกให้เป็นหนึ่งเดียว ปัจจุบันเทคโนโลยีการสื่อสารที่หลายคนกล่าวขานว่ายุคแห่งเครือข่ายสังคม (Social network age) ที่มีสื่อสังคม (Social media) เป็นเครื่องจักรที่แผ้วถางทางทำให้หมู่บ้านโลกแห่งนี้เกิดกลุ่มก้อนซ้อนทับกันหลากหลายกลายเป็นสังคมและวัฒนธรรมออนไลน์ขึ้น กระบวนทัศน์และกลวิธีที่จะทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงค่อนข้างจำกัด นี่จึงเป็นที่มาของการพัฒนาระเบียบวิธีวิจัยใหม่ ๆ เพื่อตามเข้าไปสำรวจตรวจตราพื้นที่ทางอินเทอร์เน็ตดังกล่าว เรียกระเบียบวิธีวิจัยนี้ว่า “Netnography” หรือแปลเป็นภาษาไทยตามรากศัพท์ของคำดังกล่าวว่า “ชาติพันธุ์วรรณนาทางอินเทอร์เน็ต”

คำว่า Netnography มาจากการประดิษฐ์ของ Rebert V. Kozinets ศาสตราจารย์ด้านกลยุทธ์การประชาสัมพันธ์ การสื่อสารเชิงธุรกิจ วัฒนธรรม ผู้บริหารภาคกลยุทธ์การตลาดดิจิทัล และการวิเคราะห์สื่อสังคมจาก University of South California at Annenberg สหรัฐอเมริกา โดยมีรากจากคำสองคำ

คือ อินเทอร์เน็ต (InterNet) กับชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) กลายเป็น Netnography ซึ่งเป็นการประยุกต์ใช้วิธีวิจัยชาติพันธุ์วรรณาการศึกษาความหลากหลายของประสบการณ์และปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social experience and interaction) ของผู้คน que เชื่อมร้อยกันผ่านเครือข่ายการสื่อสารดิจิทัล (Networked digital communications)



ศาสตราจารย์ ดร. Robert V. Kozinets

จาก University of South California at Annenberg สหรัฐอเมริกา

ศาสตราจารย์ Kozinets มีผลงานที่น่าสนใจเกี่ยวกับชาติพันธุ์วรรณาทางอินเทอร์เน็ตในหนังสือที่ชื่อว่า “Netnography: Doing Ethnographic Research Online” จัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี 2010 โดยสำนักพิมพ์ SAGE Publications หนังสือเล่มนี้ไม่เพียงนำเสนอแนวคิดสำหรับการแสวงหาความรู้ในโลกออนไลน์และแนวปฏิบัติสำหรับผู้สนใจกระบวนการทันสมัยในยุคโพสต์โมเดิร์นที่ชุมชนและวัฒนธรรมที่ไม่ได้จำกัดเฉพาะพื้นที่ทางกายภาพ (Physical community and culture) เหมือนที่เคยยึดถือกันมาอีกแล้ว แต่มีสังคมและวัฒนธรรมบนออนไลน์ด้วย ที่ต่างก็สัมพันธ์ซึ่งกันและกันในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์ดังเช่นเดเนียล มิลเลอร์ (Daniel Miller) ศาสตราจารย์ด้านมานุษยวิทยาจิตัลจาก University College London ระบุไว้ว่า ที่ทางทั้งสองแห่งต่างก็เป็นปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ จึงเป็นเหตุผลที่เรา

ควรเข้าไปศึกษาค้นคว้าเพื่อให้เข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในลักษณะองค์รวม (สมคิด พุทธศรี, 2561)

หนังสือเล่มนี้มีโครงสร้างเนื้อหาแบ่งเป็น 10 ส่วน โดยเริ่มต้นตั้งแต่การทำความเข้าใจชุมชนและวัฒนธรรมออนไลน์ จากนั้นผู้เขียนได้นำเสนอวิธีวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาทางอินเทอร์เน็ตจนถึงจริยธรรมการวิจัยและข้อถกเถียงของชาติพันธุ์วรรณนาทางอินเทอร์เน็ต เนื้อหาดังกล่าวมีความยาวทั้งสิ้น 221 หน้า โดยจะนำเสนอเฉพาะประเด็นสำคัญที่จะเป็นประโยชน์สำหรับการทำความเข้าใจกับชาติพันธุ์วรรณนาทางอินเทอร์เน็ตมากขึ้น รวมถึงการตั้งประเด็นสำหรับการขบคิดต่อในแวดวงวิชาการ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 วัฒนธรรมและชุมชนออนไลน์ (Cultures and Communities Online)

เนื้อหาส่วนนี้เป็นการปูพื้นฐานเพื่อให้เข้าใจความหมายและลักษณะชุมชนออนไลน์ วัฒนธรรมไซเบอร์ หรือคำสำคัญต่าง ๆ ที่ผู้อ่านควรมีความรู้ความเข้าใจ อันจะเป็นข้อตกลงเบื้องต้นที่จะช่วยขยายเขตแดนต่อแนวความคิดสังคม หรือชุมชน และวัฒนธรรมแบบที่คุ้นเคยไปสู่พื้นที่ทางออนไลน์ (Online) หรือดิจิทัล (Digital) ผู้เขียนเริ่มต้นว่า โลกทางสังคมของเรานั้นได้ก้าวเข้าสู่ดิจิทัล ซึ่งทำให้นักสังคมศาสตร์ทั่วโลกพยายามที่จะทำความเข้าใจพื้นที่ดังกล่าวด้วยการเข้าไปติดตามกิจกรรมทางสังคมของประชากรดิจิทัลโดยการสำรวจผ่านอินเทอร์เน็ตและการสื่อสารที่มีเทคโนโลยีเป็นสื่อกลาง (Technology-mediated communications)

ผู้เขียนเห็นว่าเทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศได้แทรกซึมเข้าสู่พื้นที่อันหลากหลายของชีวิตทางสังคมร่วมสมัย (Contemporary social life) ซึ่งมีแนวโน้มขยายขอบเขตออกไปในหลากหลายบริมณฑลของมนุษย์ ส่วนคำถามที่ว่า โลกของชีวิตทางสังคมในพื้นที่ออฟไลน์กับออนไลน์นั้น มันแตกต่างกันหรือไม่ พบว่า แนวคิดของผู้เขียนเองก็ไม่แตกต่างจากเดเนียล มิลเลอร์มาก

นัก โดยเขาเห็นว่า โลกสองส่วนนี้ค่อยๆ ไร้รอยต่อ (Seamless) จนแทบจะกลายเป็นโลกเดียวกันที่เรียกว่า “โลกแห่งชีวิตจริง” (World of real life)

แม้ว่ามีคำที่ใช้เรียกแนวทางการวิจัยออนไลน์ที่แตกต่างกันหลายคำ ประกอบด้วย Webnography, Network ethnography, Digital ethnography, Online ethnography และ Virtual ethnography ต่างก็ประยุกต์ใช้แนวทางการวิจัยชาติพันธุ์วรรณาเพื่อศึกษาพื้นที่ออนไลน์ แต่สำหรับ Netnography นั้น ผู้เขียนกำหนดที่ทางของมันไว้แล้ว ๑ ว่า เป็นวิธีการวิจัยผู้บริโภคและการตลาดผ่านการประยุกต์ใช้กระบวนการทัศนชาติพันธุ์วรรณาแบบดั้งเดิมมาศึกษาวัฒนธรรมและชุมชนทางออนไลน์

ประเด็นที่นักวิจัยสังคมศาสตร์มักมีคำถาม คือ ชุมชนและวัฒนธรรมออนไลน์ปรากฏที่ไหนบ้าง ผู้เขียนเสนอว่า การก่อร่างสร้างตัวทางออนไลน์ปรากฏอยู่ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งที่มีจุดเริ่มต้นและยังคงมีชีวิตอยู่ อาจปรากฏในรูปของฟอรัม (Forum) และพื้นที่ของอินเทอร์เน็ต (Places of the internet) กลุ่มจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (E-mail group) บล็อก (Blog) ไมโครบล็อก (Microblog) สารานุกรมออนไลน์ (Wiki) เว็บไซต์ภาพและวิดีโอที่เต็มไปด้วยความเคลื่อนไหว พ็อดแคสต์ (Podcast) วิดีโอบล็อก (Video blogs: Vlogs) อยู่ในรูปของเว็บไซต์เครือข่ายสังคมและโลกเสมือน (Virtual world) ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มข่าว (Newsgroup) กระดานสนทนา (Bulletin board) ห้องสนทนา (Chat-room) เป็นต้น

คุณลักษณะของชุมชนและวัฒนธรรมออนไลน์ไม่เพียงแต่ได้รับการยอมรับในเชิงสังคมสำหรับประชาชนที่จะรวมตัวและเชื่อมร้อยกันผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์เท่านั้น แต่ยังดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นพื้นที่และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกันจนกลายเป็นเรื่องปกติสามัญในชุมชนและวัฒนธรรมออนไลน์มาถึงตรงนี้คงจะทำให้ผู้อ่านที่คุ้นเคยกับชุมชนและวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมเริ่มเห็นภาพของที่ทางสำหรับใช้เป็นกลุ่มเป้าหมายของการศึกษาทางมานุษยวิทยาทางอินเทอร์เน็ตมากยิ่งขึ้น

ส่วนที่ 2 ความเข้าใจในวัฒนธรรมออนไลน์ (Understanding Cultural Online)

เนื้อหาส่วนนี้มุ่งนำเสนอเกี่ยวกับเทคโนโลยีและวัฒนธรรม การวิจัยด้านเทคโนโลยีและวัฒนธรรม การพัฒนาความเข้าใจต่อโลกทางสังคมออนไลน์ (Online social world) การวิจัยเกี่ยวกับแนวปฏิบัติใหม่ ๆ และการเปลี่ยนระบบแห่งความหมาย ประเภทและการจัดหมวดหมู่ของชุมชนออนไลน์ การมีส่วนร่วมทางออนไลน์ และการพัฒนาการศึกษาของชุมชนและวัฒนธรรมออนไลน์

แม้ยังมีข้อถกเถียงกันอยู่อย่างน้อย 2 กลุ่มสำหรับแนวคิดเกี่ยวกับเทคโนโลยีกับสังคม ได้แก่ แนวคิดเทคโนโลยีกำหนดสังคม (Technology Shaped Social: TSS) ที่เชื่อมั่นในอิทธิพลของเทคโนโลยีที่สามารถเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมได้ กับแนวคิดสังคมกำหนดเทคโนโลยี (Social Shaped Technology: SST) ที่มุ่งอธิบายว่าผู้คนในสังคมเป็นผู้กำหนดและตกลงปลงใจกันเพื่อพัฒนาเทคโนโลยีให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม ไม่ว่าจะเชื่อในแนวทางใดก็ตาม แต่ร่องรอยความคิดของผู้เขียนค่อนข้างโน้มเอียงมาทางแนวคิดที่สองมากกว่าแต่ก็ไม่ตัดขาดจากแนวคิดแรกเสียทีเดียว ดังที่ผู้เขียนเสนอว่า มนุษย์เป็นผู้เลือก ประยุกต์ และกำหนดเทคโนโลยี และไม่ใช่ว่าทั้งหมดที่วัฒนธรรมจะควบคุมเทคโนโลยี มันกลับกลายเป็นว่าเทคโนโลยีและวัฒนธรรมมีปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างกันทั้งสอดคล้องประสานในแนวทางเดียวกัน การผสมผสาน และเกี่ยวพันกันจนกลายเป็น “Technoculture” ที่เปลี่ยนแปลงสังคมอย่างหลากหลายไม่ว่าจะเป็นพื้นที่สาธารณะ สถานที่ทำงาน บ้าน ความสัมพันธ์ และการจัดระเบียบองค์กร รวมถึงความเป็นตัวตนของมนุษย์ด้วย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้นักสังคมศาสตร์พยายามพัฒนาแนวคิดและแนวปฏิบัติสำหรับการศึกษารัฐธรรมนูญและชุมชนออนไลน์ขึ้น

ผู้เขียนได้นำเสนอให้เห็นถึงพัฒนาการศึกษาในด้านนี้ โดยระยะ

แรกมุ่งให้ความสนใจในผลกระทบของชุมชนออนไลน์ที่มีอัตลักษณ์ส่วนบุคคล (Self-identity) และความสัมพันธ์ทางสังคม (Social relationship) สาเหตุเพราะตระหนักถึงการเข้ามาแทรกซึมของอินเทอร์เน็ตในชีวิตประจำวันของมนุษย์ทั้งระดับปัจเจกบุคคล องค์กร และสังคมในภาพรวม แต่ภายหลังมนุษย์อาจจะปรับตัวและคุ้นเคยกับเทคโนโลยีการสื่อสารมากขึ้น จนสามารถใช้มันให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคมได้ สายตาที่มองอินเทอร์เน็ตจึงค่อย ๆ เปลี่ยนไปสู่การเป็นพื้นที่การพัฒนาและปฏิบัติการระบบแห่งความหมายไปจนถึงการสร้างและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมของมนุษย์ ซึ่งการใช้ชาติพันธุ์วรรณนาเป็นเครื่องมือสำหรับการแสวงหาความรู้ในพื้นที่ออนไลน์มีความก้าวหน้าจนสามารถจัดหมวดหมู่ชุมชนออนไลน์และประเภทของการมีส่วนร่วมทางออนไลน์ได้ สะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจต่อโลกทางสังคมของชุมชนและวัฒนธรรมออนไลน์มากขึ้น

ส่วนที่ 3 การวิจัยออนไลน์: วิธีการ (Researching Online: Methods)

เนื้อหาส่วนนี้นำเสนอให้เห็นภาพรวมของวิธีการวิจัยทางออนไลน์ประเภทต่าง ๆ ที่ใช้ในการศึกษาชุมชนและวัฒนธรรมออนไลน์ ทั้งการสำรวจ (Survey) การสัมภาษณ์ (Interview) การประชุมกลุ่ม (Focus group) การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (Social network analysis) ชาติพันธุ์วรรณนา และชาติพันธุ์วรรณนาทางอินเทอร์เน็ต (Ethnography and netnography) ส่วนนี้เป็นประโยชน์อย่างมากเพราะทำให้เห็นภาพของการปรับประยุกต์ใช้วิธีการวิจัยแบบดั้งเดิมไปสู่วิธีการทางออนไลน์ รวมถึงการนำเสนอให้เห็นว่าวิธีการวิจัยทางออนไลน์เหล่านี้มีประเด็นที่ควรตระหนัก ข้อจำกัด และแนวปฏิบัติอย่างไร ซึ่งผู้เขียนมองว่านักวิจัยนั้นสามารถบูรณาการวิธีการวิจัยเหล่านั้นได้หลากหลายรูปแบบเพื่อใช้สำหรับการศึกษาปรากฏการณ์ในพื้นที่ออนไลน์

ผู้เขียนให้ข้อเสนอแนะสำหรับการพิจารณาเลือกใช้วิธีการวิจัยออนไลน์ดังต่อไปนี้ 1) วิธีการวิจัยควรมาจากจุดเริ่มต้นของความสนใจในงานวิจัย

และคำถามการวิจัย 2) วิธีการวิจัยที่เลือกจะต้องให้ข้อมูลที่สอดคล้องกับประเภทของคำถามการวิจัยที่กำลังหาคำตอบอยู่ และ 3) การใช้แนวทางเชิงระเบียบวิธีวิจัย (Methodology approach) ที่ดีที่สุดจะต้องสอดคล้องกับระดับการวิเคราะห์ การสร้าง (Level of analysis and construct) และประเภทของข้อมูล ดังนั้นกล่าวไม่ผิดนักว่าการเลือกวิธีการวิจัยทางออนไลน์นั้นเกิดขึ้นภายหลังจากประเด็นและคำถามการวิจัยมีความคมชัดแล้ว

ส่วนที่ 4 วิธีการวิจัยของชาติพันธุ์วรรณนาทางอินเทอร์เน็ต (The Method of Netnography)

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าชาติพันธุ์วรรณนาทางอินเทอร์เน็ตเป็นการปรับปรุงยุคต่อวิธีการทางชาติพันธุ์วรรณนาแบบดั้งเดิมที่มุ่งการเข้าถึงความจริงด้วยการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในพื้นที่แห่งการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์ (Computer-mediated social interaction) โดยเนื้อหาส่วนนี้ให้รายละเอียดในกระบวนการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาทางอินเทอร์เน็ตที่เป็นประโยชน์ต่อนักวิจัยอย่างมาก

ผู้เขียนเริ่มต้นด้วยการปูพื้นฐานวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นเครื่องมือในการวิจัยทางมานุษยวิทยา กระบวนทัศน์ปรากฏการณ์นิยมนี้เชื่อว่าการเข้าถึงความจริงทางสังคมจำเป็นที่นักวิจัยต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ (Natural setting) ชาติพันธุ์วรรณนาจึงให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมกับกลุ่มเป้าหมาย แนวคิดนี้ก็ส่งไม่ต่อมายังการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาทางอินเทอร์เน็ตด้วยเช่นกัน สำหรับกระบวนการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาทางอินเทอร์เน็ตนั้นผู้เขียนเสนอไว้ 5 ขั้นตอนสำหรับการออกแบบการวิจัย ได้แก่

1. การกำหนดปัญหาการวิจัยหรือประเด็นที่ต้องการศึกษา
2. การกำหนดและเลือกชุมชน
3. การเข้าไปสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและการเก็บข้อมูลที่อยู่ภายใต้แนวปฏิบัติทางจริยธรรมการวิจัย

4. การวิเคราะห์ข้อมูลและการตีความผลการวิจัย
5. การเขียน การนำเสนอผลการวิจัยและข้อค้นพบเชิงทฤษฎีและการประยุกต์ใช้ประโยชน์

นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้ขยายความเข้าใจเกี่ยวกับการวิจัยในพื้นที่ที่เรียกว่า “Online community” กับ “Community online” เขาให้ความหมายที่ต่างกันพอสมควร นั่นคือ การวิจัยสำหรับ Online community เป็นการวิจัยปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับชุมชนและวัฒนธรรมออนไลน์ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางภาษา กราฟิก และการใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ ในชุมชนออนไลน์ อัตลักษณ์ทางออนไลน์ (Online identity) รูปแบบของภาษาศาสตร์เชิงสังคมออนไลน์ (Online sociolinguistic pattern) วัฒนธรรมไซเบอร์ (Cyberculture) และความสัมพันธ์ทางออนไลน์ (Online relationship) ที่ผ่านการสื่อสารและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอื่น ๆ ทางออนไลน์ที่มีคอมพิวเตอร์เป็นสื่อกลาง (Computer-mediated communication: CMC) เช่น เลสเบียนคาเฟ่ (Lesbian Caf online) เป็นต้น ส่วน Community online นั้นเป็นการวิจัยปรากฏการณ์ทางสังคมทั่วไปที่ขยายสู่การมีปฏิสัมพันธ์ในพื้นที่ทางออนไลน์ ดังเช่นการศึกษาวัฒนธรรมและชุมชนแฟนคลับ (Fan cultures and communities) ซึ่งเป็นกลุ่มที่รวมตัวกันในพื้นที่ทางกายภาพและขยับเข้าสู่การสร้างและแพร่กระจายความหมายและโครงสร้างทางสังคม (Meaning and social structures) ที่เชื่อมโยงกับสินค้าที่ผลิตเชิงธุรกิจ ผู้เขียนยังเสนอแนวคิดการเชื่อมประสาน (Blending) กันระหว่างชาติพันธุ์วรรณนากับชาติพันธุ์วรรณนาทางอินเทอร์เน็ต ซึ่งนักวิจัยสามารถเลือกใช้ให้เหมาะสมกับการวิจัยของตนเอง

ส่วนที่ 5 การวางแผนและการเข้าสู่พื้นที่ (Planning and Entree)

การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาทางอินเทอร์เน็ตมาจากประยุกต์ใช้แนวทางการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (Participant observation) ของชาติพันธุ์วรรณนา จึงให้ความสำคัญกับการวางแผนและการเข้าสู่ชุมชนและ

วัฒนธรรมออนไลน์ ผู้เขียนนำเสนอให้เห็นถึงวิธีการในการติดต่อสื่อสารกับผู้ดูแลชุมชนออนไลน์ที่จะนำนักวิจัยเข้าไปแนะนำแก่สมาชิกในชุมชนและมีส่วนร่วมในพื้นที่ออนไลน์ดังกล่าว ซึ่งชาติพันธุ์วรรณาแบบดั้งเดิมเรียกบุคคลดังกล่าวว่า “ผู้เฝ้าประตู” (Gatekeeper)

สำหรับแนวทางการเลือกพื้นที่ทางออนไลน์ที่เหมาะสมในการกำหนดเป็นกลุ่มเป้าหมายนั้น ผู้เขียนให้ข้อแนะนำ 6 ประการ ได้แก่

1. Relevant : ชุมชนและวัฒนธรรมออนไลน์ที่เลือกต้องเกี่ยวข้องกับคำถามการวิจัย

2. Active : สมาชิกมีความกระตือรือร้นในการสื่อสารอย่างต่อเนื่องและเป็นปัจจุบัน

3. Interactive : สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและมีการไหลเวียนของการสื่อสารระหว่างกัน

4. Substantial : ชุมชนและวัฒนธรรมออนไลน์นั้นประกอบด้วยสมาชิกส่วนใหญ่ที่มีแก่นสาร

5. Heterogeneous : การมีจำนวนผู้มีส่วนร่วมที่หลากหลาย

6. Data-rich : ชุมชนและวัฒนธรรมออนไลน์นั้นรุ่มรวยด้วยข้อมูลที่หลากหลายและเพียงพอต่อการวิจัย

ทั้งนี้เพื่อให้เข้าใจแนวทางการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมของนักวิจัยในพื้นที่ออนไลน์เพิ่มขึ้น บทความนี้ขอนำเสนอเพิ่มเติมจากหนังสือของ Kozinets โดยใช้แนวทางการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในภาคสนามแบบดั้งเดิมมาเทียบเคียงเพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพของการประยุกต์ใช้วิธีการนี้สำหรับชุมชนและวัฒนธรรมออนไลน์ต่อไป ซึ่งการมีส่วนร่วมในภาคสนามแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ (Junker, 1960, pp. 36-38)

1. Complete observation : การสังเกตการณ์อย่างเต็มรูปแบบเป็นการสังเกตการณ์ด้วยการแฝงตัวหรือไม่เปิดเผยตัวเองของนักวิจัย (Observer hides behind a one way mirror) แก่สมาชิกในชุมชนและวัฒนธรรมที่ศึกษา

2. Participant as observer : การมีส่วนร่วมในฐานะผู้สังเกตการณ์ เป็นการเปิดตนเองของนักวิจัยแก่สมาชิกในฐานะที่เข้ามาสังเกตการณ์ในชุมชนและวัฒนธรรมนั้น ๆ

3. Observer as participant : ผู้สังเกตการณ์ในฐานะผู้มีส่วนร่วมที่ นักวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและวัฒนธรรมนั้น ๆ แต่ยังรักษาสถานะของตนเองในฐานะผู้มีส่วนร่วมคนหนึ่งในกิจกรรมต่าง ๆ

4. Complete participant : การมีส่วนร่วมอย่างเต็มรูปแบบโดยนักวิจัยมีบทบาทในฐานะที่เป็นสมาชิกคนหนึ่ง of ชุมชนและวัฒนธรรมนั้น ๆ สามารถแสดงบทบาทได้ในฐานะผู้สังเกตการณ์ ผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ จนถึงการแสดงบทบาทผู้นำในชุมชนและวัฒนธรรมดังกล่าว

แนวทางการมีส่วนร่วมของนักวิจัยชาติพันธุ์วรรณาทางอินเทอร์เน็ต นั้น Kozinets เจ้าของหนังสือเรื่อง Netnography: Doing Ethnographic Research Online ได้ให้ตัวอย่างการวิจัยที่พบว่า แนวทางการมีส่วนร่วมที่ ควรนำมาประยุกต์ใช้สำหรับวิธีการวิจัยทางอินเทอร์เน็ต ได้แก่ รูปแบบที่ 3 การเป็นผู้สังเกตการณ์ในฐานะผู้มีส่วนร่วมที่สามารถแสดงบทบาทได้ทั้งการ ร่วมตอบคำถาม แสดงความคิดเห็นในโพสต์หรือกระทู้ต่าง ๆ เป็นต้น และ รูปแบบที่ 4 การมีส่วนร่วมอย่างเต็มรูปแบบ โดยนักวิจัยสามารถมีส่วนร่วมได้ ด้วยการโพสต์แสดงความคิดเห็น ตั้งคำถาม มีส่วนร่วมกับกิจกรรมต่าง ๆ จนถึงการแสดงบทบาทนำในพื้นที่ออนไลน์ รูปแบบการวิจัยนี้แตกต่างจาก การวิจัยเชิงปริมาณที่มุ่งเน้นการสร้างเครื่องมือวัดที่ปราศจากอคติของนักวิจัย และนักวิจัยกลุ่มนี้มักมีคำถามต่อนักวิจัยชาติพันธุ์วรรณาทางอินเทอร์เน็ต ถึงเรื่องความตรง (Validity) และความเชื่อมั่น (Reliability) ที่พวกเขายึดเป็น คัมภีร์แห่งการแสวงหาความจริง แต่นักวิจัยเชิงปริมาณสายชาติพันธุ์วรรณา กลับเชื่อว่า ความรู้เป็นสิ่งที่ต้องเข้าไปสัมผัสด้วยตนเองเพื่อแสวงหาความจริง แนวทางนี้เป็นธรรมชาติของกระบวนการค้นพบการตีความดังที่ได้กล่าวมา แล้วในย่อหน้าแรก ๆ ดังนั้นการมีส่วนร่วมในภาคสนามจึงเป็นเรื่องสมเหตุ สมผลสำหรับวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณาทางอินเทอร์เน็ต

ส่วนที่ 6 การคัดเลือกข้อมูล (Data Collection)

เนื้อหาส่วนนี้ให้ความรู้เกี่ยวกับลักษณะของข้อมูลในชุมชนและวัฒนธรรมออนไลน์และกลวิธีการเก็บข้อมูลจากภาคสนามที่มีพื้นฐานมาจากการมีส่วนร่วมของนักวิจัย ผู้เขียนแบ่งประเภทข้อมูลในพื้นที่ออนไลน์ออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. Archival data : ข้อมูลพื้นฐานที่ปรากฏในชุมชนและวัฒนธรรมออนไลน์ที่นักวิจัยสามารถคัดลอกหรือดาวน์โหลดข้อมูลนี้ได้ เช่น ชื่อวัตถุประสงค์ วันก่อตั้ง จำนวนสมาชิก กฎระเบียบ บรรทัดฐานต่าง ๆ ฯลฯ

2. Elicited data : ข้อมูลที่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกด้วยกัน หรือระหว่างสมาชิกกับนักวิจัยที่เข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชนและวัฒนธรรมออนไลน์นั้น ๆ ข้อมูลนี้อาจปรากฏในรูปของข้อความ (Text) ภาพ วิดีโอ กราฟิก สัญลักษณ์ต่าง ๆ การแชร์ การถูกใจ การแท็ก การใช้แฮชแท็ก (Hashtag) เป็นต้น ข้อมูลประเภทนี้ยังหมายถึงข้อมูลในลักษณะอื่น ๆ อีก เช่น เสียงจากการสัมภาษณ์ ข้อความจากการสนทนาส่วนตัวผ่านอีเมล กล้องข้อความส่วนตัว แอปพลิเคชันสนทนาต่าง ๆ ฯลฯ ที่นักวิจัยเลือกสมาชิกบางคนเป็นกลุ่มเป้าหมายเพื่อพูดคุยหรือสัมภาษณ์เชิงลึกเพิ่มเติมจากการมีส่วนร่วมโดยทั่วไป

3. Fieldnote : ข้อมูลนี้เป็นการบันทึกหรือบทสะท้อนของนักวิจัยที่อธิบายสิ่งที่เห็นข้อสังเกตหรือข้อค้นพบของนักวิจัยจากการสังเกตการณ์ทั้งลักษณะของพื้นที่และสมาชิก การมีปฏิสัมพันธ์และความหมายที่ใช้ในการสื่อสารระหว่างกัน หรือลักษณะการมีส่วนร่วมของนักวิจัยทั้งสิ่งที่ร่วมแลกเปลี่ยนกับสมาชิกหรือสิ่งที่จดไว้ใน การสื่อสารในชุมชนออนไลน์ เป็นต้น

การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาทางอินเทอร์เน็ตนั้นเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่สนใจการค้นหาคำความหมายหรือวิธีการมองโลกของสมาชิกในชุมชนและวัฒนธรรมออนไลน์นั้น ๆ ข้อมูลที่นักวิจัยเก็บจึงค่อนข้างซับซ้อนและหลากหลาย นักวิจัยควรวางแผนการเก็บข้อมูลด้วยการเก็บข้อมูลที่ต่อเนื่อง อาจเป็นรายชั่วโมงหรือรายวันขึ้นอยู่กับความเคลื่อนไหวของพื้นที่ทางออนไลน์

นั้น ๆ การเก็บข้อมูลมีหลายวิธีขึ้นอยู่กับความสะดวกและความซับซ้อนของข้อมูล ตั้งแต่การคัดลอกและวาง (Copy and paste) ในโปรแกรมเวิร์ด การแคปเจอร์ (Capture) จากหน้าจอคอมพิวเตอร์หรือโทรศัพท์มือถือ การใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ช่วยดึงข้อมูล เป็นต้น เนื้อหาส่วนนี้ผู้เขียนอธิบายอย่างละเอียดถึงวิธีการเก็บข้อมูลแต่ละประเภทที่เป็นรูปธรรมและผู้อ่านสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการเก็บข้อมูลภาคสนามได้

ส่วนที่ 7 การวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis)

ส่วนนี้ผู้เขียนเลือกอธิบายแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพของชาติพันธุ์วรรณาทางอินเทอร์เน็ต โดยแสดงให้เห็น 2 แนวทาง ประกอบด้วย

1. Analytical coding-based methods : วิธีการวิเคราะห์เชิงรหัส เป็นการอุปนัย (Induction) ข้อมูลที่นักวิจัยเก็บมาได้จากภาคสนามแล้วนักวิจัยกำหนดเป็นคำ วลี แก่น หรือประโยคสั้น ๆ ที่มีคุณสมบัติร่วมกันเพื่อนำมาใช้อธิบาย (Generalize) ปรากฏการณ์หรือความหมายทางสังคมของชุมชนและวัฒนธรรมออนไลน์ที่กำลังศึกษา

2. Hermeneutic interpretation : วิธีการตีความโดยอรรถปริวรรตศาสตร์เป็นการตีความข้อมูลเชิงประจักษ์จากภาคสนามที่เจาะลึกเข้าไปถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่ศึกษาเพื่อให้เกิดความกระจ่างชัด เปิดเผยให้เห็นมิติใหม่ ๆ และเกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งของปรากฏการณ์ทางสังคมที่ศึกษา นักวิจัยที่สนใจการวิเคราะห์ด้วยแนวทางนี้สามารถแสวงหาความรู้เพิ่มเติมจากเอกสารวิชาการที่ให้ความรู้เกี่ยวกับการตีความโดยอรรถปริวรรตศาสตร์ ซึ่งมีหลายวิธีขึ้นอยู่กับว่านักวิจัยจะใช้แนวทางของนักวิชาการคนใดเป็นสื่อนะ

ข้อดีของเนื้อหาส่วนนี้ คือ ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างจากประสบการณ์การวิจัยชาติพันธุ์วรรณาทางอินเทอร์เน็ตของผู้เขียน ซึ่งทำให้เห็นภาพที่ชัดเจน ทั้งจากข้อความที่มีการโพสต์ในกลุ่ม ข้อความจากจดหมาย

อิเล็กทรอนิกส์ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า สิ่งที่คุณเขียนยกตัวอย่างในหนังสือ นั้นยังขาดการนำประเภทของข้อมูลอื่น ๆ เช่น ภาพนิ่ง สัญลักษณ์ ภาพกราฟิก แอสเซท ฯลฯ มาแสดงให้เห็นเป็นตัวอย่างการวิเคราะห์ แต่เป็นที่เข้าใจได้ เพราะหนังสือเล่มนี้ตีพิมพ์เมื่อปี 2010 ซึ่งประเภทข้อมูลดังกล่าวยังไม่ปรากฏหรือมีการใช้เพื่อการมีปฏิสัมพันธ์ค่อนข้างน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน

ส่วนที่ 8 แนวปฏิบัติเชิงจริยธรรมของชาติพันธุ์วรรณาทางอินเทอร์เน็ต (Conducting Ethical Netnography)

เนื้อหาส่วนนี้ให้ความสำคัญกับจริยธรรมสำหรับนักวิจัยชาติพันธุ์วรรณาทางอินเทอร์เน็ต ซึ่งยังมีหลากหลายประเด็นที่ยังถกเถียงกันอยู่ เช่น ข้อมูลที่ปรากฏในสื่อสังคมเป็นข้อมูลส่วนบุคคลหรือเป็นข้อมูลสาธารณะ ใครเป็นเจ้าของข้อมูลที่แท้จริง สมาชิกในสื่อสังคมมีตัวตนจริงหรือไม่ ฯลฯ ประเด็นเหล่านี้อาจก่อให้เกิดปัญหาในการพิจารณาจริยธรรมการวิจัย เนื่องจากแนวความคิด ลักษณะของชุมชนและวัฒนธรรมออนไลน์และวิธีการวิจัยของนักวิจัยชาติพันธุ์วรรณาทางอินเทอร์เน็ตค่อนข้างแตกต่างจากมาตรฐานการวิจัยที่คณะกรรมการการวิจัยการวิจัยคุ้นเคย

ผู้เขียนให้ข้อมูลว่า การวิจัยทางอินเทอร์เน็ตหรือออนไลน์ที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นนั้นเป็นผลให้สถาบันต่าง ๆ ตั้งคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยทางอินเทอร์เน็ตขึ้น โดยเริ่มมาตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1990 ในสหรัฐอเมริกา และมีลักษณะเป็นสหวิทยาการที่ช่วยวางมาตรฐานการวิจัยทางอินเทอร์เน็ต ผู้เขียนยังได้แสดงให้เห็นตัวอย่างของขั้นตอนเกี่ยวกับจริยธรรมการวิจัยชาติพันธุ์วรรณาทางอินเทอร์เน็ตก่อนเข้าไปสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในชุมชนและวัฒนธรรมออนไลน์ ได้แก่

1. Identifying and explaining : การให้รายละเอียดและอธิบายเกี่ยวกับตัวเองของนักวิจัยและหัวข้อวิจัยแก่สมาชิกในชุมชนออนไลน์ นักวิจัยต้องมีความโปร่งใส ปราศจากการหลอกลวง มีการอธิบายวัตถุประสงค์การวิจัยอย่างครบถ้วน ให้คำอธิบายที่ง่ายเกี่ยวกับการวิจัยและความสนใจ เป็นต้น

2. Ask permission : การขออนุญาตเข้าสู่สนามด้วยการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในชุมชนและวัฒนธรรมออนไลน์นั้น นักวิจัยต้องขออนุญาตจากผู้ดูแลชุมชนออนไลน์ดังกล่าวที่จะอนุญาตให้นักวิจัยเข้าไปสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในสนามและแนะนำนักวิจัยแก่สมาชิกในชุมชนกลุ่มเป้าหมาย

3. Gaining informed consent : การได้รับความยินยอมเป็นวิธีการสำคัญหนึ่งเมื่อนักวิจัยมีกลุ่มเป้าหมายเป็นมนุษย์เข้ามามีส่วนร่วมการวิจัย โดยนักวิจัยต้องได้รับความยินยอมจากพวกเขา เช่น สิ่งที่นักวิจัยควรพิจารณาเมื่อต้องสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเป้าหมายบรรลุนิติภาวะหรือไม่ มีกลุ่มเปราะบางเข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยหรือไม่ มีวิธีการอื่นใดที่จะลดความเสี่ยงจากการวิจัยให้น้อยที่สุดได้บ้าง เป็นต้น

4. Citing, anonyming, or crediting research participants : การอ้างอิง การปกปิด หรือการให้เครดิตแก่ผู้มีส่วนร่วมการวิจัยเป็นสิ่งที่นักวิจัยควรพิจารณาถึงความเหมาะสมในหลายด้านทั้งการปกป้องกลุ่มเปราะบาง การกำหนดคุณสมบัติของสิ่งที่เผยแพร่เพื่อจำกัดการเข้าถึงของผู้อื่น และการคำนึงถึงสิทธิผู้มีส่วนร่วมการวิจัยในฐานะผู้ร่วมสร้างสรรค์ข้อมูลต่าง ๆ เป็นต้น

ส่วนที่ 9 ข้อคิดเห็นและการประเมิน (Representation and Evaluation)

เนื้อหาส่วนนี้ผู้เขียนให้ความสำคัญกับแนวปฏิบัติทางชาติพันธุ์วรรณาทางอินเทอร์เน็ตที่นักวิจัยควรพิจารณาก่อนการนำเสนอหรือการเผยแพร่ข้อค้นพบการวิจัย หากเป็นการทำวิจัยก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะได้รับการตั้งข้อสังเกตในประเด็นความตรง (Validity) ความน่าเชื่อถือ (Authenticity) และความเชื่อมั่น (Certainty) เพราะการวิจัยมักเกี่ยวข้องกับสถานการณ์เชิงการเมือง ประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม ผู้เขียนจึงเสนอเกณฑ์การประเมินงานการวิจัยชาติพันธุ์วรรณาทางอินเทอร์เน็ต (Netnography criteria) 10 ประการที่จะเป็นเครื่องมือสำหรับการประเมินคุณภาพของการวิจัยชาติพันธุ์วรรณาทางอินเทอร์เน็ต

ส่วนที่ 10 ชาติพันธุ์วรรณาทางอินเทอร์เน็ตชั้นสูง: การเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ (Advancing Netnography: the Changing Landscape)

เนื้อหาส่วนนี้ผู้เขียนชวนให้เห็นประโยชน์ของชาติพันธุ์วรรณาทางอินเทอร์เน็ตที่สามารถนำมาปรับใช้กับความสนใจที่หลากหลายของนักวิจัยทางสังคมศาสตร์ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ชุมชนออนไลน์และพื้นที่ทางอินเทอร์เน็ต (Online community and Internet space) ซึ่งผู้เขียนมองว่ามันเพิ่มขึ้นราวกับระเบิดบิกแบง (Big bang) ซึ่งชาติพันธุ์วรรณาทางอินเทอร์เน็ตถือเป็นเครื่องมือที่ดีในการตามเข้าไปแสวงหาองค์ความรู้ในพื้นที่ดังกล่าว จึงไม่แปลกที่จะเห็นชาติพันธุ์วรรณาแห่งบล็อก (Netnography of blogs) ชาติพันธุ์วรรณาแห่งเครือข่ายสังคม (Netnography of social networking sites) และชาติพันธุ์วรรณาแห่งโลกเสมือน (Netnography of virtual world) ที่สมาชิกในชุมชนและผู้วิจัยต้องอวตาร (Avatar) ตัวเองเข้าไปมีส่วนร่วมในโลกเสมือน เช่น เกม 3-D ฯลฯ เหตุการณ์จำลองต่าง ๆ เช่น การแข่งขันกีฬา ฯลฯ ซึ่งทำให้การมีส่วนร่วมและการเก็บข้อมูลเป็นเรียลไทม์ที่จำเป็นต้องใช้ซอฟต์แวร์เข้ามาใช้เป็นเครื่องมือในการวิจัย ที่สำคัญการวิจัยประเภทนี้ยังเอื้อให้เกิดการวิจัยที่เรียกว่า Autonetnography ซึ่งเป็นการวิจัยที่ใช้การสะท้อนตนเอง (Self-reflect) ด้วยการเขียนข้อค้นพบจากการมีประสบการณ์ร่วมของตนเองเชื่อมโยงกับอัตชีวประวัติของนักวิจัย วัฒนธรรม สังคม และการเมืองที่กว้างขวางขึ้น

ทั้งนี้หนังสือเรื่อง Netnography: Doing Ethnographic Research Online ของ Rebert V. Kozinets ที่กลั่นมาจากประสบการณ์การทำวิจัยทางอินเทอร์เน็ตเป็นกรอบแนวคิดและแนวปฏิบัติที่สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการแสวงหาความจริงในชุมชนและวัฒนธรรมออนไลน์ที่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมหาศาลในปัจจุบัน ซึ่งต้องยอมรับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับการทำความเข้าใจผู้บริโภคยุคดิจิทัลเพื่อนำผลการศึกษาดังกล่าวมาพัฒนาด้านการตลาด และการวางแผนกลยุทธ์ทางการตลาด แต่หากเข้าไปค้นหาผลงานทางวิชาการที่น่าระเบียบวิธีชาติพันธุ์วรรณาทาง

อินเทอร์เน็ตมาใช้เป็นวิธีการแสวงหาความรู้จะพบว่า ชาติพันธุ์วรรณนาทางอินเทอร์เน็ตมีการนำไปใช้ประโยชน์อย่างกว้างขวางมากขึ้น ทั้งสาขานิเทศศาสตร์ รัฐศาสตร์ ภาษาศาสตร์ พฤติกรรมศาสตร์ แม้กระทั่งพยาบาลศาสตร์และสาธารณสุขศาสตร์ที่นำมาใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาผู้ป่วยและการสอบสวนโรค

อย่างไรก็ตามชาติพันธุ์วรรณนาทางอินเทอร์เน็ตที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ ก็ยังมีพื้นที่ให้นักวิจัยที่สนใจใช้ระเบียบวิธีวิจัยนี้ได้เติมเต็มอีกหลากหลายแง่มุม เพราะหลังจากตีพิมพ์หนังสือเล่มนี้เมื่อปี 2010 จะพบว่าพื้นที่ทางออนไลน์นั้นเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ รวมถึงนวัตกรรมใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในอินเทอร์เน็ตอย่างต่อเนื่อง ซึ่งแต่ละส่วนของโลกก็มีลักษณะของชุมชนและวัฒนธรรมออนไลน์ที่แตกต่างกันอย่างมาก จึงถือเป็นโอกาสที่จะช่วยพัฒนาชาติพันธุ์วรรณนาทางอินเทอร์เน็ตให้เป็นระเบียบวิธีวิจัยที่เข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- คิลปีชัย เชาว์เจริญรัตน์. (2558). ศาสนายุคโพสท์โมเดิร์น. สืบค้นจาก http://sinchaichao.blogspot.com/2015/06/blog-post_63.html
- สมคิด พุทธศรี. (2561). **Why We Post** เข้าใจโลกโซเชียลแบบนักมานุษยวิทยากับแดเนียล มิลเลอร์. สืบค้นจาก <https://www.the101.world/interview-daniel-miller-why-we-post/>
- Junker, B. H. (1960). **Field work: an introduction to the social sciences**. Chicago: The university of Chicago press.

รายละเอียดและกลวิธีการเล่าเรื่องที่ชวนติดตาม มีจุดหักเหของเรื่องที่ทำให้ผู้อ่านหรือตัวเขาไม่อาจคาดเดาได้นั่นเอง